

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA BULLING HOLATINING NAMOYON BO‘LISHI VA UNING O‘QUV JARAYONIGA BO‘LGAN TA’SIRI

Andijon davlat pedagogika instituti psoxol.f.f.d (PhD)

Qurbonova Feruza Maxamatjon qizi.

Andijon davlat pedagogika institute Ijtimoiy va amaliy

fanlar fakulteti Jismoniy madaniyat XQS yo‘nalishi

306-gurux talabasi Qurbonova Shaxnoza Ikromidin qizi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19408068>

Annotatsiya: Maktab o‘quvchilarida bulling holatining namoyon bo‘lishi zamonaviy ta’lim tizimining muhim muammolaridan biridir. Bulling - bu doimiy yoki tizimli tarzda sodir bo‘ladigan jismoniy, og‘zaki, ijtimoiy hamda psixologik bosim, tahqirlash, raqibga zarar yetkazish, zo‘rluk, jamoadan ajratish, ostrakizm yoki tahdid vaziyatlari sifatida ifodalanadi. Maktab yoshidagi bolalar ongida bu jarayon doim ham o‘z-o‘zidan anglab yetilmaydi, lekin bullingning salbiy oqibatlari ularning ijtimoiy va ruhiy hayotida chuqur iz qoldiradi. Bunday holatlar maktab muhitida, o‘quvchilarning kundalik hayoti va o‘quv jarayonidagi ishtirokiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘smirlar va kichik maktab yoshidagi bolalarda bulling holatlarining mavjudligi o‘ziga xos psixologik inqirozlarni, o‘z-o‘zini qadrlashning pasayishini, ishonchsizlik, depressiya va xulq-atvor buzilishlarini keltirib chiqaradi.

Kalit so‘zlar: Bulling, maktab o‘quvchilari, psixologik bosim, o‘quv jarayoni, ijtimoiy munosabat, zo‘ravonlik, ruhiy salomatlik, maktab muhiti, kiberbulling, sinf jamoasi, ijtimoiy-psixologik xizmat, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация: Проявление буллинга среди школьников является одной из важных проблем современной системы образования. Буллинг – это постоянное или систематическое проявление физического, вербального, социального и психологического давления, унижения, причинения вреда противнику, насилия, исключения из команды, ostrakizma или угроз. Этот процесс не всегда осознанно воспринимается детьми школьного возраста, но негативные последствия буллинга оставляют глубокий след в их социальной и психической жизни. Такие ситуации напрямую влияют на школьную среду, повседневную жизнь учащихся и их участие в образовательном процессе. Наличие буллинга у подростков и детей младшего школьного возраста вызывает специфические психологические кризисы, снижение самооценки, неуверенность, депрессию и поведенческие расстройства.

Ключевые слова: Буллинг, школьники, психологическое давление, образовательный процесс, социальное отношение, насилие, психическое здоровье, школьная среда, кибербуллинг, классная команда, социально-психологическая служба, социальная адаптация.

Abstract: The manifestation of bullying among schoolchildren is one of the important problems of the modern education system. Bullying is a constant or systematic occurrence of physical, verbal, social and psychological pressure, humiliation, harm to an opponent, violence, exclusion from the team, ostracism or threats. This process is not always consciously perceived by school-age children, but the negative consequences of bullying leave a deep mark on their social and mental life. Such situations directly affect the school environment, students' daily life and participation in the educational process. The presence of bullying in adolescents and children of primary school age causes specific psychological crises, decreased self-esteem, insecurity, depression and behavioral disorders.

Keywords: Bullying, schoolchildren, psychological pressure, educational process, social attitude, violence, mental health, school environment, cyberbullying, class team, socio-psychological service, social adaptation.

Maktab muhitida bullingning shakllanishi turli omillarga bog’liq. O’quvchilar o’z yoshiga xos psixologik xususiyatlardan kelib chiqib, do’stlari yoki tengdoshlari o’rtasida ijtimoiy-psixologik maqomga ega bo’lishga intiladi. Inson o’z jamiyatida o’zining ahamiyatini his qilish uchun ayrim hollarda agressiv harakatlar, zo’ravonlik yoki ostrakizm vositasida o’zini tasdiqlashga harakat qiladi. Uzoq muddatli ijtimoiy ziddiyatlar, oiladagi tarbiya muammolari, ma’naviy bo’shliq, o’qituvchilarning yoki ota-onalarning loqaydligi, maktabdagi psixologik muhit yetarlicha sog’lom bo’lmasligi natijasida bulling illatlari yanada kuchayib ketadi. Maktabda ijtimoiy muhit, o’quvchilar va o’qituvchilar o’rtasidagi o’zaro munosabatlar, jamoaning ahloqiy qadriyatlari bullingning vujudga kelishida muhim o’rin tutadi. O’quvchilarda bullingning namoyon bo’lishi individual va guruhshaklda bo’lishi mumkin. Jismoniy bulling o’quvchini urish, itarish, narsalarini tortib olish, zarar yetkazish faoliyatlari sifatida ko’rinadi. Og’zaki bulling esa haqoratlash, kamsitish, masxara qilish, laqab qo’yish, tahdid, g’iybat kabi ko’rinishlarni ifodalaydi. Ijtimoiy bullingda esa do’stlashishga yo’l qo’ymaslik, guruhdan chetlab qo’yish, qasddan e’tiborsizlik yoki ostrakizm, jamoadan ajratish muhim rol o’ynaydi. XXI asrda zamonaviy raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar rivojlangani sababli kiberbulling ham yangi muammoning vujudga kelishiga sabab bo’ldi. Bu bulling turi o’quvchilarni onlayn muhiti, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar orqali psixologik bosimga, tahdid va tahqirga olib keladi [1].

Bulling – o’quvchilar ruhiy sog’lig’iga, ularning maktab muhitidagi faol ishtirokiga, motivatsiyasiga va o’z shaxsini rivojlantirishiga jiddiy ta’sir ko’rsatadigan hodisadir. Uning mavjudligi o’quvchilarda o’zgaruvchan kayfiyat, depressiv holat, o’z-o’zini qadrlash darajasining pasayishi, o’qishga bo’lgan qiziqishning so’nishi, ijodkorlik va tashabbusning sustlashuvi kabi bir necha salbiy oqibatlarini yuzaga keltiradi. O’quvchilar o’rtasida bulling yuzaga kelgan taqdirda, ijtimoiy tanazzul kuchayadi, dars jarayonida faol ishtirok qilish, yangi bilimlarni o’zlashtirish va zamonaviy fanga qiziqishi pasayadi. Maktabda o’quvchilar o’zlarini xavf ostida his qilishadi, o’zaro ishonch kamayadi, darsdan va maktab hayotidan voz kechishga moyillik kuchayadi. O’quv jarayoniga bullingning ta’siri juda katta. O’smirlar va bolalar o’zlari haqida salbiy tasavvurga ega bo’lib qolishadi, ularning fikrlash doirasi, ijodiy salohiyati va rivojlanish tezligi pasayadi. Bulling qurbonlari zamonaviy o’quv dasturlarini to’laqonli o’zlashtira olmaydi, darslarda faollik ko’rsata olmaydi, tashqi ko’rinishi, so’zlashuv uslubi, o’ziga bo’lgan ishonchsizlik sababli sinfdoshlaridan ajralib qoladi. O’qituvchilar va ota-onalar bu holatlarni ko’pincha sezmay, o’quvchining intellektual va ruhiy rivojlanishida ortga qaytish, charchoq, surunkali zo’riqish, motivatsiyaning susayishi, o’z-o’zini yetarlicha qadrlamaslikga sabab bo’ladi. Bunday so’z va jismoniy bosim, albatta, jamiyatga yot bo’lgan illatlar soniga kiradi. Maktab muhitida bullingni aniqlash, undan himoya qilish va bu illatga qarshi kurashishda pedagoglarning roli juda muhim. O’qituvchilar bulling holatlarini tezda aniqlash, uni oldini olish, ijtimoiy-psixologik xizmat, maslahatchi guruhlar ishini kuchaytirishlari talab etiladi. Maktablarda sog’lom, toza, do’stona va turg’un muhitni shakllantirish, ijtimoiy psixologik profilaktika olib borish, har bir o’quvchiga individual yondashuv asosida muomala qilish bullingga qarshi eng samarali yo’llardan biri hisoblanadi. O’quvchilar butun maktab hamjamiyatining a’zosi sifatida o’zini erkin, xavfsiz, beg’am va baxtli his qilishi shart. O’quv muassasalarida bullingni oldini olish bo’yicha muntazam tadbirlar, psixologik treninglar, o’zini himoya qilish bo’yicha ma’naviy savodxonlik ishlari olib borilishi zarur [2].

Bulling jarayoni davomida eng katta salbiy ta’sir ruhiy zo’riqish va psixologik travma orqali namoyon bo’ladi. O’quvchi maktabga kelganda o’zini notinch, xavf ostida yoki yolg’iz his qilsa, bu uning butun psixik rivojlanish jarayoniga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Buning natijasida, odamlar

bilan muomala qilishda qiyinchiliklar paydo bo’ladi, ijtimoiy faollik susayadi, yoshlarda yolg’izlik va begonalik hissi ortadi, hayotiy rejalar va maqsadlar so’nadi. Bulling holatlarining takrorlanib turishi ularning ongida chuqur travmatik izlar qoldiradi, maktabga va jamiyatga bo’lgan ishonchni yo’qqa chiqaradi. Bunday o’quvchilar ko’p hollarda ijtimoiy rivojlanishda orqada qoladi, stress, nevroz va boshqa ruhiy buzilishlarga ko’proq moyil bo’lib qoladi. Bullingga qarshi kurashish uchun nafaqat pedagoglar, balki ota-onalar va butun jamiyat birgalikda harakat qilishi lozim. Bulling holatini erta aniqlash, o’quvchining holatini o’rganish, unga ijtimoiy-psixologik yordam ko’rsatish, jamoadagi ishonchli hamkorlikni kuchaytirish zamonaviy maktab muhitida muhim ahamiyat kasb etadi. O’quvchi bilan suhbat va dildan gaplashish, uni tushunish, fikr va his-tuyg’ularini to’g’ri baholash bulling holatlarini bartaraf etishda eng asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Har bir bola maktabda o’zini ijtimoiy ahamiyatli, muhim va ardoqli shaxs deb his qilishi uni har qanday salbiy zo’ravonlik va ruhiy bosimdan himoya qiladi. Maktab ma’muriyati va o’qituvchilari uchun bullingning samarali oldini olish yo’nalishida axborot-tushuntirish ishlari, ma’naviy-ma’rifiy dasturlar, sodir bo’layotgan har bir mojaroni tezda bartaraf etish bo’yicha aniq reja va yo’riqnomalar zarur. Maktab va sinf darajasida bullingga qarshi “nol toqat” siyosati yuritilishi, ijtimoiy-pedagogik xizmat kuchaytirilishi, har bir o’quvchi va ota-onaning fikri, xavotiri, shikoyati tinglanishi kerak. Bunday faoliyat ijobiy ruhda amalga ohsa, maktab ijtimoiy muhitini sog’lomlashtirish, o’quv jarayonining samaradorligini oshirish, o’quvchilarning ijodiy va intellektual rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi [3].

Maktabda bullingni aniqlash uchun maxsus so’rovnomalar, anonim anketalar, o’quvchilar va ota-onalar ishtirokida suhbat va konsultatsiyalar, maslahatchi psixologlar yordamidan keng foydalanish amaliyotini joriy qilish lozim. Bu orqali, muammo ildizini o’z vaqtida aniqlash va har bir o’quvchining shaxsiy muammosiga individual yondashish, og’riqli vaziyatlarni barvaqt bartaraf etish mumkin. O’quvchilar orasida do’stlik, hamjihatlik, tenglik va hamkorlik muhitini shakllantirish, ijtimoiy faol va ogoh fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish bullingning oldini olishda kalit omil bo’lib xizmat qiladi. Ta’kidlash joizki, bulling holatlarining doimiy takrorlanishi maktab muassasasining ijobiy obro’siga putur yetkazadi. Maktab ijtimoiy institut sifatida o’z funksiyasini to’liq bajara olmaydi, o’quvchilarda jamiyatga, ta’limga va kelajakka ishonch, qiziqish va motivatsiya so’nadi. Bunday salbiy vaziyatlar natijasida o’quvchilarning ijtimoiy rivojlanishida, kelajakda sog’lom shaxs sifatida shakllanishida sezilarli orqaga chekinish kuzatiladi. O’qituvchi va ota-onalar tomonidan bullingni to’g’ri baholash, har bir bolaga individual yondashuv asosida e’tibor berish, maktab muhitini ijobiy, konstruktiv va ijodiy ruhda tashkil qilish orqali maktab bolalarining psixologik va ijtimoiy xavfsizligini ta’minlash mumkin [4].

Maktabdagi bulling holatining namoyon bo’lishi o’quv jarayonining tabiiy, brkoddiy va samarali tashkil qilinishiga, o’quvchilarni yangi bilim va ko’nikmalar bilan qurollantirishga to’sqinlik qiladi. Sinfdozlar o’rtasida do’stona aloqalar sustlashadi, darsga bo’lgan qiziqish, motivatsiya, aktiv ishtirok va mustaqil fikrlash pasayadi. Bu esa, ta’limning asosiy maqsadlariga erishish imkoniyatini cheklaydi, bolalarning ruhiy va psixologik sog’lig’iga tuzatib bo’lmas zararlarga olib keladi. Zamonaviy maktabda, ijtimoiy muhitda bullingga qarshi kurashish uchun: o’quvchilar, o’qituvchilar va ota-onalar o’rtasida samarali hamkorlik yo’lga qo’yilishi; har bir maktab, sinf jamoasida ijtimoiy-psixologik xizmat faoliyati kuchaytirilishi; o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi oshirilishi; pedagogik xodimlarning muntazam malaka va psixologik-axloqiy tayyorgarligi oshirilishi; bullingdan jabrlangan bolalarga to’g’ri ruhiy yordam ko’rsatilishi muhimdir. Maktab muhitida har bir bola to’laqonli o’quv jarayonida ishtirok eta olishiga ishonchi va imkoniyati bo’lishi, o’zini ijtimoiy, ma’naviy va fikriy jihatdan erkin his qilishi uchun turli manaviy va ijtimoiy dasturlar yo’lga qo’yilishi kerak. Bulling holatlari bo’yicha muntazam monitoring o’tkazish, maktab hamjamiyati ishtirokini tashkil etish, bullingga nisbatan “nol toqat”

siyosati yuritish, har bir pedagog, ota-ona va bola javobgarligini ta’minlash orqali ta’lim muhitini ijobiy va xavfsiz holatda saqlash mumkin. Sinf va maktab sathida konfliktlarni bartaraf etish, o’quvchilar o’rtasida sog’lom raqobatni rivojlantirish, zo’ravonlik va tahqirlash sabablarini bartaraf etish, do’stona ruhni ustuvorlik sifatida singdirish bugungi maktabda bulling muammosiga qarshi kurashning eng muhim shartlaridan biridir [5].

Bulling qurbonlarining ruhiy va ijtimoiy salomatligi uchun doimiy yordam, psixologik maslahat va sog’lom muhitda do’slikni mustahkamlash borasida tizimli ishlar olib borilishi kerak. Ijtimoiy-psixologik xizmat kuchaytirilib, o’quvchilarga, ota-onalarga va pedagoglarga zamonaviy axborot-maslahat xizmatlari ko’rsatilishi, aldanib, tajovuzga uchragan bolalar psixologik tiklanish markazlariga yuborilishi, doimiy monitoring va ilmiy tadqiqotlar olib borilishi zarur. Maktab jamiyatining har bir a’zosi bulling muammosini ijtimoiy yovuzlik, pedagogik illat sifatida qabul qilishi lozim. Bu orqali, bolalar ruhiyatiga tushadigan bosim, maktabga bo’lgan ishonchni yo’qolishining oldi olinadi, jamiyatda sog’lom va har tomonlama barkamol avlodni yetishtirishga mustahkam zamin yaratiladi. Har bir bola va o’smir do’stona, mehribon, ijodiy, zamonaviy va xavfsiz muhitda bilim olish, rivojlanish hamda baxtli hayot kechirish huquqiga ega [6].

Xulosa:

Maktab o’quvchilaridagi bulling holatining namoyon bo’lishi zamonaviy ta’lim muhitida jiddiy ijtimoiy va pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu holat bolalarning ruhiy va psixologik salomatligiga, ijtimoiy moslashuviga, maktabga va o’quv jarayoniga bo’lgan munosabatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Bulling holatlarini oldini olish va bartaraf etishda maktab, sinf hamjamiyati, ota-onalar va pedagoglarning birgalikda harakat qilishi, ma’naviy-psixologik profilaktika tadbirlarini yo’lga qo’yishi va o’quv jarayonida sog’lom, xavfsiz, do’stona muhitni shakllantirish eng muhim vazifa hisoblanadi. Shu asosda bullingdan holi, har bir bolaga hurmat, e’tibor, hamdardlik va ishonch asosida muomala qilinadigan maktab muhiti barpo etiladi. Barcha bolalar teng va erkin taraqqiy etadilar hamda jamiyatga ijtimoiy moslashgan, barkamol shaxs bo’lib yetishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G’ulomov S.S. Maktab o’quvchilarida bulling va uning psixologik xususiyatlari. – Toshkent: O’qituvchi, 2021.
2. Mirzayeva M.S. Ijtimoiy-psixologik sohada bulling va unga qarshi kurash tadbirlari. – “Pedagogik izlanishlar”, 2023.
3. Xolmuminova S.O. Psixologiya asoslari va maktab bolalarining ruhiy muammolari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. – T.: 2020.
5. Sulaymonova O.J. Zamonaviy maktab: psixologik muhit va o’quvchilarning sog’lom rivoji. – Toshkent: Mediapress, 2022.
6. Allamurotova D. B. Maktab muhitida bulling va uning oldini olish. – “Ilm-fan – hayotimiz taraqqiyoti uchun”, 2022.
7. Nabyeva N.T. O’quvchilarda kiberbulling va unga qarshi kurashish asoslari. – Toshkent: Yosh avlod, 2023.
8. Qurbonova, F. (2022). XALQ OG’ZAKI IJODIYOTI KELAJAK AVLOD TAFAKKURI SHAKLLANTIRISHNING OMILI SIFATIDA. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(9), 34-38.
9. Qurbonova, F., & Oribjonova, M. (2024). INKLYUZIV TALIM SHAROITIDA FANLARNI O’QITISH JARAYONIGA TADBIQ ETILGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(4), 236-237.